

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Architectuur, bouwkunde en bouwkunst

van der Sijs, Nicoline; Beelen, H.

published in

Onze Taal

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N., & Beelen, H. (2017). Architectuur, bouwkunde en bouwkunst. *Onze Taal*, 9.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Architectuur, bouwkunde en bouwkunst

Vorige maand ging het hier om *onderwijs* en *brasserie*, twee woorden die om een of andere reden nog niet voorkomen op Etymologiebank.nl, de website waarop alle belangrijke etymologische woordenboeken van het Nederlands staan. Een ander nog ontbrekend woord is *architectuur*.

Architectuur is in 1539 in het Nederlands geïntroduceerd door de Vlaamse schilder en beeldhouwer Pieter Coecke van Aelst, leermeester van Pieter Brueghel de Oude, en uiteindelijk hofschilder van keizer Karel V. Coecke publiceerde in dat jaar 1539 een Nederlandse vertaling van het klassiek Romeinse werk *De architectura* ('Over de architectuur') van Vitruvius, onder de titel *Die inventie der colommen met haren coronementen ende maten* ('De uitvinding van de zuilen met hun kronen en maten'). Vitruvius' handboek was een compendium van architectonische kennis met veel praktische uitwerkingen, bijvoorbeeld over stadsaanleg, bouwmaterialen en het ontwerpen van tempels en openbare gebouwen. De kennis van de Romeinen leunde zwaar op Griekse voorgangers. Het was dus geen toeval dat de Romeinen een Griekse term gebruikten: de Latijnse benaming *architectura* is ontleend aan het Oudgriekse *arkhitektonia*. Dit woord is afgeleid van *arkhitektōn* ('bouwmeester, architect'), een samenstelling van *arkhi-* ('opper-, eerste') en

tektōn ('timmerman, scheepsbouwer'). Architectuur werd dus beschouwd als de techniek bij uitstek, als de moeder van alle kunsten. Vandaar dat Coecke zijn vernederlandsing *architectuur* toelichtte met het synoniem *overbouwmeesterij*.

Opperregeerder

Ook de term *architect* introduceerde Coecke in het Nederlands. Daarnaast gebruikte hij de aanduidingen *overbouwmeester*, *timmermeester* en *bouwmeester*. In de Bijbel betekende *bouwmeester* rond 1600 eveneens 'architect'. Paulus spreekt in 1 Korintiërs 3:10 in het Grieks van een "sophos arkhitektōn". In alle oude bijbelvertalingen wordt dit vertaald als "wijs bouwmeester". God wordt dan ook vaak aangeduid als de goddelijke of hemelse bouwmeester.

Andere verdwenen termen voor 'architect' die we tegenkomen in vijftiende-eeuwse bouwrekeningen zijn *opperwerkmeester*, *werkmeester*, *meesterwerkman* en *opperregeerder*. Niet alleen ontwerpen, ook aansturen en toezicht houden hoorden bij het takenpakket van dit ambachtoverschrijdende beroep, dat niet meer gebonden was aan de traditionele metselaars- en steenhoudersgilden.

Als 'uomo universale' beheerste Coecke veel talen. Nadat hij in 1539 al een Nederlandse vertaling had gemaakt van *Libri d'architettura* ('Boeken van de architectuur') van de Italiaan Sebastiano Serlio (1475-1554), onder de titel *Boeck van de architecturen*, publiceerde hij dat in 1542 ook in het Duits. En daarmee introduceerde hij het woord *Architektur* bij onze oosterburen. In 1545 vervaardigde hij een Franse vertaling en nog in 1611 verscheen in Londen een Engelse editie op basis van de Nederlandse uitgave. Dankzij Coecke werd het renaissancisti-

sche gedachtengoed over architectuur samen met de terminologie vanuit Italië verbreid in heel West-Europa.

Kunsten en kundes

In de zeventiende eeuw probeerde men vreemde woorden te vervangen door Nederlandse equivalenten. In die tijd ging men *bouwkunst* gebruiken in plaats van *architectuur*, en *bouwkunstenaar* voor *architect*. Rond 1700 kwam het woord *bouwkunde* op. Dit volgde de algemene differentiatie tussen *kunst* en *kunde*. In de Middeleeuwen had zowel *conste* als *conde* de betekenissen 'kennis, bekwaamheid' en 'wetenschap'. In samenstellingen gebruikte men *const*, bijvoorbeeld in *wisconst*, dat in 1586 werd geïntroduceerd door Simon Stevin.

In de loop van de zeventiende eeuw ging men *kunde* gebruiken als aanduiding voor een theoretische wetenschap – in die tijd is *wisconst* veranderd in *wiskunde*. Dat was onder invloed van de Duitse wetenschapstaal, waarin bijvoorbeeld gesproken wordt van *Sternkunde* ('sterrenkunde') en *Erdkunde* ('aardrijkskunde'). In de achttiende eeuw leefden *kunst* en *kunde* naast elkaar voort, maar uiteindelijk werd *kunst* de specifieke naam voor een praktische bekwaamheid of vakpraktijk: vergelijk *schrijfkunst*, *dichtkunst* en *naaldkunst*.

Zo kregen ook de woorden *bouwkunst* en *bouwkunde* verschillende betekenissen. In *bouwkunst* ligt de nadruk op artistieke vaardigheden, terwijl *bouwkunde* de theoretische wetenschap aangeeft. Daarom wordt aan de Technische Universiteit Delft al sinds de oprichting in 1842 *bouwkunde* gedoceerd, geen *bouwkunst*. <

Illustratie: Matthijs Sluiter

Pieter Coecke van Aelst introduceerde *architectuur* in het Nederlands.